

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.71

А. О. Фрич, к. е. н.

**НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ
ОПОДАТКУВАННЯ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ**

Актуальність теми дослідження. Світова фінансова криза, що супроводжувалася фінансовою підтримкою урядами провідних країн своїх банківських систем, довела необхідність підвищення їх відповідальності за наслідки своєї діяльності, у т. ч. шляхом формування резервів, кошти з яких можна задіяти для подолання наслідків майбутніх криз, запроваджуючи додаткові податки на фінансові установи.

Постановка проблеми. Щоб визначити доцільність встановлення таких податків в Україні, необхідно розглянути світові моделі оподаткування фінансового сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, вивчені у статті, розглядали такі автори, як: А. Буркова, О. Василик, А. Гальчинський, О. Гусак, Т. Єфименко, А. Мороз, Н. Петровська, К. Проккура, В. Унінець-Ходаківська.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. В умовах економічної кризи вивчення світового досвіду щодо спеціальних податків для фінансових інститутів та їх перспективи в Україні залишаються дискусійними.

Постановка завдання. Мета публікації - систематизація відомостей про світові моделі оподаткування фінансового сектору країни. Окрему увагу приділено історії становлення, складовим і видам спеціального податку на банківські установи. Запропоновано примірний порядок впровадження оподаткування фінансового сектору для України, з урахуванням необхідності створення механізмів боротьби з тінювими схемами.

Виклад основного матеріалу. У статті розглянуто теоретичні та практичні питання оподаткування фінансового сектору країни. Окрему увагу приділено історії становлення, складовим і видам спеціального податку на банківські установи. Запропоновано примірний порядок впровадження оподаткування фінансового сектору для України, з урахуванням необхідності створення механізмів боротьби з тінювими схемами.

Висновок. Основні напрями вдосконалення оподаткування фінансового сектору в Україні: запровадження в перспективі нових податків на діяльність фінансових інститутів для запобігання кризам у фінансовому секторі; внесення змін і доповнень до податкового законодавства, спрямованих на запобігання використанню небанківських фінансових установ для мінімізації податкових зобов'язань суб'єктів підприємницької діяльності.

Ключові слова: база податку; банк; збір; податок; фінансова операція; фінансовий сектор; ставка податку.

DOI:10.25140/2410-9576-2017-2-2(10)-127-132

Актуальність теми дослідження. Світова фінансово-економічна криза, що супроводжувалася великими фінансовими впливами для підтримки урядами провідних країн світу своїх банківських систем, продемонструвала необхідність підвищення їх відповідальності за наслідки своєї діяльності, у т. ч. шляхом формування резервів, кошти з яких зможуть використовуватися для подолання наслідків майбутніх криз, за рахунок запровадження додаткових податків на фінансові установи.

UDC 336.71

А. О. Frych, Candidate of Economic Sciences

**DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF
FINANCIAL SECTOR TAXATION**

Urgency of the research. The global financial crisis, accompanied by financial injections from governments of leading countries to support their banking systems, proved the need to increase their responsibility for the consequences of their actions, in particular through the creation of reserves, financial resources from which can be used to overcome the effects of future crises, by the imposition of additional taxes on financial institutions.

Target setting. To determine the practicability of imposition of such taxes in Ukraine it is necessary to consider world's models of financial sector's taxation.

Actual scientific researches and issues analysis. The issues researched in the article, have been studied by such authors as: A. Burkova, O. Vasylyk, A. Halchynsky, O. Husak, T. Yefymenko, A. Moroz, N. Petrovska, K. Proskura, V. Unynets-Khodakivska

Uninvestigated parts of general matters defining. In conditions of economic crisis, the study of the world practices concerning special taxes for financial institutions and their prospects in Ukraine remains controversial.

The research objective. The aim of the publication is a systematization of information on world's models of taxation of the financial sector and a determination of directions of modernization of the tax system in this sphere in Ukraine.

The statement of basic materials. The article deals with theoretical and practical issues of taxation of a state financial sector. The particular attention is paid to the history of origin, elements and types of the special tax on bank institutions. The article offered an approximate order of imposing of the financial sector's taxation for Ukrainewith account of the need to create a mechanism of fight against shadow schemes.

Conclusions. The main directions of improvement of financial sector taxation in Ukraine are: imposition in prospect new taxes on financial institutions activities to prevent crises in the financial sector; amendments of tax laws, aimed to prevent the use of non-bank financial institutions to minimize the tax liabilities of business entities.

Keywords: tax basis; bank; fee; tax; financial transaction; tax rate.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Постановка проблеми. Щоб визначитися з доцільністю встановлення таких податків в Україні, необхідно детальніше розглянути моделі оподаткування фінансового сектору, що застосовуються в різних країнах світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стали предметом даного дослідження, вже перебували в полі наукового інтересу таких авторів, як: А. Буркова, О. Василик, А. Гальчинський, О. Гусак, Т. Єфименко, А. Мороз, Н. Петровська, К. Проскура, В. Унінець-Ходаківська.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Разом із тим, в умовах тяжкої економічної кризи, вивчення світового, європейського досвіду впровадження спеціальних податків для фінансових інститутів та перспективи їх впровадження в Україні залишаються дискусійними та не втрачають своєї актуальності.

Постановка завдання. Метою публікації є систематизація відомостей щодо існуючих у світі моделей оподаткування фінансового сектору, а також визначення напрямків модернізації системи оподаткування у вищезазначеній сфері в Україні.

Виклад основного матеріалу. Особливої популярності ідея запровадження додаткового оподаткування фінансового сектору набула у 2008-2009 рр., коли згадали, що лауреат Нобелівської премії Дж. Тобін ще у 1970-х роках запропонував ввести податок на короткострокові операції з іноземною валютою. За його підрахунками, застосування ставки податку в межах 0,1-0,25% дасть змогу отримати від його запровадження 150 млрд дол. США, які він пропонував поділити між МВФ і банками провідних країн світу.

Однак до 2009 р. жоден політик у США не підтримав цю ідею, і лише коли на зустрічах Великої двадцятки почали говорити про становлення нового фінансового порядку (New Order), у Великобританії, а потім у МВФ підготували пропозиції щодо запровадження розширеного податку Тобіна не лише на валютні операції, а й на цінні папери та деривативи. Однак рішення так і не було прийнято, оскільки згадали негативний досвід Швеції, яка вводила аналогічний податок, а згодом відмовилася від нього.

В умовах фінансово-економічної кризи активізувалися дискусії з приводу введення спеціальних податків на банківську діяльність.

Ці податки можна розділити на два основні види:

- спеціальний податок на кредитні організації, спрямований на покриття витрат держави з підтримки фінансового сектору і покликаний знизити в ньому рівень надлишкових ризиків;
- інші види податків на фінансові інститути, спрямовані на посилення податкового тягаря на фінансовий сектор, вилучення ренти і зниження системного ризику в банківській сфері.
- На сьогодні закон про спеціальний податок на банки ухвалено у Швеції. З 2011 р. податок на кредитні організації вводиться у Великобританії. З прийняттям Закону Додда – Френка закладено можливість введення подібного податку в США. Прийняти аналогічні законопроекти мають намір Німеччина, Франція та інші країни [1, с. 85].
- Введення спеціального податку передбачає одночасне створення ефективного механізму реструктуризації проблемних банків. Оскільки цей податок тісно пов'язаний із механізмом санації банків, у більшості зарубіжних законопроектів розрахунок податку й порядок його збирання, а також розпорядження фондом накопичених коштів передбачається довірити агентству зі страхування внесків або іншим органам, відповідальним за реструктуризацію банківської сфери. Платниками спеціального податку можуть бути тільки банки або всі види фінансових інститутів. Розширення сфери застосування спецподатку знизить ризик його «міграції» в сектор неоподатковуваних інститутів [1, с. 101].
- Об'єкт і база спецподатку визначаються виходячи із завдань зниження рівня ризиків і витрат бюджету на санацію банків. Відповідно до цього найкращою базою податку визнано вартість пасивів фінансового інституту, включаючи позабалансові, за вирахуванням капіталу і рівня застрахованих зобов'язань (вкладів фізичних осіб). Ставка спецподатку повинна визначатися з урахуванням витрат на підтримку фінансового сектору під час попередніх криз і враховувати структуру ризиків кредитних організацій. Ставка, як правило, має бути достатньою для накопи-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

чення необхідних грошових коштів протягом 10-15 років. Податкові платежі можуть спрямовуватися до бюджету або до сформованого спеціалізованого фонду. Створення фонду збільшує можливість агентства з реструктуризації банків і знижує ризик нецільового використання коштів. Оптимальним є створення фонду в розмірі 2-4% ВВП.

Спеціальний податок на фінансові інститути планується ввести в ряді розвинених країн (Табл. 1) [1, с. 53]:

Таблиця 1

Спеціальні податки на фінансовий сектор

Показник	Конгрес США (законопроект)	Сенат США (законопроект)	Німеччина (проект Постанови уряду)	Швеція (чинний закон)
Суб'єкт оподаткування	Фінансові інститути за активами понад 50 млрд дол. І хедж-фонди за активами понад 10 млрд дол.	Фінансові інститути з активами понад 50 млрд дол.	Банки	Національні банки та їхні зарубіжні дочірні компанії
Об'єкт оподаткування	Не визначено	Не визначено	Не визначено	Пасиви за вирахуванням капіталу й застрахованих депозитів
Ставка	Не визначено	Не визначено	Не визначено	0,036 %
Залежність ставки від ризику	Індивідуально для кожного фінансового інституту	Залежно від розміру активів, внеску в системний ризик та інших чинників	Залежно від системного ризику фінансового інституту	На сьогодні немає. У майбутньому буде встановлено
Планований розмір фонду	1% ВВП (150 млрд дол.)	Формування фонду ex ante не передбачено	Не визначено	2,5 % ВВП
Керуючий фондом	Агентство зі страхування вкладів	Агентство зі страхування вкладів (FDIC)	Агентство з підтримки стабільності на фінансових ринках	Національне боргове агентство

Крім спеціального податку на пасиви банків у деяких країнах пропонується ввести інші види додаткових податків на фінансовий сектор. Якщо спецподаток призначений для покриття прямих витрат держави на підтримку кредитних організацій, то інші податки – на покриття непрямих витрат на подолання фінансової кризи й попередження виникнення подібних криз у майбутньому. Причиною запровадження інших додаткових податків на фінансовий сектор є значне перевищення фіскальних і соціальних видатків держави на подолання кризи порівняно з видатками на пряму підтримку фінансового сектору. Іншою метою введення додаткових податків є інтерналізація негативних екстерналій фінансового сектору, до яких належать створення системного ризику і прийняття надлишкового ризику у процесі діяльності фінансових посередників.

До інших податків на банки можна віднести «податок на фінансові операції» (Financial Transactions Tax) і «податок на фінансову діяльність» (Financial Activities Tax). Основною перевагою податку на фінансові операції є значне збільшення доходів бюджету і зниження волатильності фінансових ринків. За наявними підрахунками при введенні цього податку зі ставкою 0,05% на всі операції з акціями, облігаціями, валютою і деривативами дохідна частина бюджетів країн G20 збільшиться на 600 млрд дол.

До недоліків податку на фінансові операції можна віднести таке:

- податок не підходить для створення механізму реструктуризації в банківському секторі, оскільки обсяг операцій не відображає рентабельність банку й рівень витрат на його можливу реструктуризацію в разі кризи;
- основний тягар податку може бути перекладено на споживачів фінансових послуг, у т. ч. й позичальників;
- цей податок можна буде обходити з допомогою застосування різних методів фінансового інжинірингу, якщо податок не буде запроваджено хоча б у більшості розвинених країн світу [2, с. 9].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Податком на фінансову діяльність обкладаються прибуток фінансових інститутів і винагорода працівників. Цей податок може принести значні доходи бюджету й фактично є вилученням частини ренти фінансового сектору. Особливо це стосується тих випадків, коли базою оподаткування є лише доходи високооплачуваних працівників і з прибутку фінансових компаній при розрахунку податку вираховується нормальна віддача на капітал. При виключенні з податкової бази певної суми віддачі на капітал податок на фінансову діяльність знижує рівень ризику, який беруть на себе кредитні організації у процесі діяльності. На відміну від податку на фінансові операції податок на фінансову діяльність не чинить негативного впливу на всю економіку й не веде до підвищення загального рівня цін.

Дискусія навколо запровадження спеціального оподаткування банківської діяльності почалася вже на початкових стадіях глобальної фінансової кризи. Політичні керівники й регулятори ряду держав висловлювалися на користь введення таких податків і зборів. Це питання незмінно входило до порядку денного всіх останніх самітів G20.

Утім, ідея мала й численних противників. Причому не тільки в банківському співтоваристві, більшість якого назвала спеціальне оподаткування «популістським», а й серед офіційних представників ряду держав.

Україну визнано однією з держав, що найбільше постраждали від наслідків фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., тому для запобігання інерційного впливу повільнішого виходу з кризи фінансового сектору, порівняно з іншими секторами економіки, в нашій країні передбачено відповідні зміни в оподаткуванні. Так, у 2009 р. було введено норму, згідно з якою на валові витрати дозволялося відносити 80% сукупного розміру страхового резерву. До цього діяла норма (запроваджена у 2005 р.), згідно з якою обмеження на віднесення до валових витрат становило для банків 10%, для небанківських фінансових установ – 15% від суми боргових вимог. У 2010 р. встановлено обмеження розміру страхового резерву, що створюється за рахунок збільшення валових витрат фінансової установи, для комерційних банків 20 відсотками (на період до 01.01.2011 – 40, на період з 01.01.2011 до 01.01.2012 – 30 відсотками) суми фактичної заборгованості за всіма видами кредитних операцій, за винятком позабалансових, крім гарантій, для небанківських фінансових установ – не більше 10% суми боргових вимог.

Основну ідею модернізації системи оподаткування із запровадженням Податкового кодексу України можна визначити як зменшення ставок основних податків з одночасним розширенням бази оподаткування. В частині оподаткування банківської діяльності введено визначення звичайної ставки процента за кредит (позику) та визначено деталізований перелік банківських доходів і витрат, які враховуються при визначенні об'єкта оподаткування. Аналіз податкових новацій дає можливість дійти висновку, що Кодексом передбачено докорінну зміну принципів визначення податкового зобов'язання банку шляхом переходу на систему визнання доходів і витрат для цілей оподаткування, виходячи з принципів фінансового (бухгалтерського) обліку. Норму про порядок оподаткування операцій банків із відступлення права вимоги із Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» адаптовано до методу нарахування. Як один з основних елементів такого переходу скасовано так зване правило першої події та запроваджено принцип визнання доходів і витрат у момент їх нарахування (принцип нарахувань).

Як зазначалося вище, сучасні європейські підходи до оподаткування фінансового сектору економіки передбачають введення додаткових податків (зборів) як джерел компенсації ймовірних витрат під час кризи.

Враховуючи існуючі механізми податкової підтримки в Україні, уявляється передчасним запроваджувати додаткові податки на фінансовий сектор.

Зі зміцненням фінансового сектору у країні було б доцільно поступово привести систему його оподаткування у відповідність із кращою європейською практикою. Для цього необхідно:

- вивчити результати застосування спеціальних податків на фінансовий сектор у світі та у Європейському Союзі зокрема;
- визначити чітку класифікацію фінансових операцій;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

- уніфікувати стандарти бухгалтерського обліку для визначення бази оподаткування;
- удосконалити діючу схему обміну інформацією між країнами;
- розробити ефективний механізм оподаткування транснаціональних фінансових операцій;
- здійснювати пошук національної моделі оподаткування у фінансовому секторі.

Для цього необхідно дослідити переваги й недоліки податків на фінансові установи:

- Податок на фінансові трансакції.

База цього податку охоплює операції з усіма фінансовими інструментами, такими як акції, бонди, деривативи, валюта тощо. Завдяки широкій базі податок здатен забезпечити достатні надходження.

Податок введено в семи країнах ЄС: Великобританії, Польщі, Бельгії, Румунії, Греції, Ірландії, Фінляндії.

- Банківський збір (внесок фінансової стабільності) – ставка збору коливається на рівні від 0,01 до 0,5%.

- Податок на фінансову діяльність (ПФД).

Відповідно до рекомендацій комюніке Європейського Союзу COM 549/5 (2010), існує сімейство цього податку.

ПФД 1: найпоширеніша форма податку, замітник ПДВ; податкова база включає фонд заробітної плати й дохід фінансових інститутів; податкова ставка – від 4,25 до 13,60%.

ПФД 2: податок на економічну ренту; податкова база включає високі зарплати й бонуси плюс дохід фінансового інституту, що перевищує середній рівень; податкова ставка – близько 5%.

ПФД 3: податок на ризик; податкова база включає екстремально високий рівень доходу й бонусів; податкова ставка – близько 10%.

Запровадження спеціальних податків на діяльність суб'єктів фінансового сектору важливо розглядати як перспективний напрям удосконалення оподаткування цього сектору.

Разом із тим уже сьогодні назріла необхідність прийняття ряду змін і внесення відповідних поправок до вітчизняного податкового законодавства, зокрема, спрямованих на усунення в ньому прогалин, що створюють можливості для ухилення від оподаткування, оскільки фінансові установи у багатьох країнах світу активно використовуються в тінювих схемах із цією метою.

Тінюві активи утворюються не в самих небанківських фінансових установах (НФУ). НФУ слугують лише механізмами їх утворення – а саме активів своїх клієнтів – суб'єктів підприємницької діяльності. Тому заходи з протидії цьому явищу з допомогою небанківського сектору будуть передусім стосуватися не так самих НФУ, як умов фінансово-господарської діяльності, елементами якої є небанківські фінансові установи [3, с. 48].

У процесі утворення й легалізації тінювих небанківських активів беруть участь фактично лише два податки – ПДВ і податок на прибуток підприємств. Оскільки ж операції з надання фінансових послуг не є об'єктом оподаткування ПДВ, основні небанківські тінюві схеми фактично не використовують механізм ПДВ. Таким чином, удосконалення оподаткування для уникнення створення протиправних схем у небанківському секторі має передусім розпочатися з удосконалення механізму справляння податку на прибуток підприємств.

Розглянемо необхідні для цього зміни.

Основним інструментом зниження податку на прибуток суб'єктів підприємницької діяльності є завищення витрат, що враховуються при визначенні об'єкта оподаткування. Одним із каналів завищення витрат є завищення тарифів на послуги небанківських фінансових установ. З метою запобігання цим явищам слід установити максимально допустимий рівень тарифів на небанківські фінансові послуги (їх установлюватимуть органи державного нагляду за небанківською фінансовою діяльністю), що може враховуватися у складі витрат при визначенні податку на прибуток підприємств.

Основним заходом з ліквідації другої комплексної податкової тінювої схеми (схема зі зменшення оподаткованого прибутку суб'єктів підприємницької діяльності через збільшення витрат, що враховуються при обчисленні об'єкта оподаткування за рахунок купівлі неліквідних (або

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

незабезпечених) цінних паперів) буде реформування процедури лістингу й диверсифікації в небанківських фінансових операціях.

Для забезпечення виконання протиправних небанківських фінансових оборудок із використанням операцій з цінними паперами використовуються тіньові фондові схеми. В основному вони застосовуються при здійсненні купівлі-продажу цінних паперів за завищеними чи заниженими цінами. Маніпулювання з реальною ціною цінних паперів призводить до можливості накопичення тіньових активів і здійснення тіньових приватизаційних схем. Отже, головна проблема полягає в недостатньому контролі з боку державних органів за правильним лістингом цінних паперів (іноді можна говорити про його повну відсутність).

Для протидії цьому негативному явищу потрібно все котирування цінних паперів здійснювати через депозитарні системи, які заслуговують на довіру. Якщо резидент проводить операції з цінними паперами за кордоном, потрібно обов'язково надавати інформацію про здійснений лістинг таких цінних паперів через подання документів, які б вказували на їх реальну ціну, підтверджену суб'єктами світового фондового ринку, що заслуговують на довіру. Це дасть змогу виявляти протиправні операції з маніпуляцією вартістю цінних паперів, що надасть можливість вживати відповідних заходів до порушників законодавства з обігу цінних паперів і призупиняти проведення протиправних небанківських фінансових оборудок.

Висновок. Таким чином, основні напрями вдосконалення оподаткування фінансового сектору в Україні полягають у необхідності запровадження в перспективі нових податків на діяльність фінансових інститутів із метою запобігання виникненню кризових явищ у фінансовому секторі, а також внесення змін і доповнень до податкового законодавства, спрямованих на запобігання використанню небанківських фінансових установ у схемах мінімізації податкових зобов'язань суб'єктів підприємницької діяльності.

Література

1. Банки в посткризисной экономике: Россия и международная практика (информационно-аналитические материалы) / А. А. Хандруев, А. А. Чумаченко, А. В. Ветрова [и др.] – М. : Ассоциация региональных банков России (Ассоциация «Россия»); Консалтинговая группа «Банки. Финансы. Инвестиции», 2010. – 137 с.
2. Ільяшенко, В. А. Шляхи реформування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності / В. А. Ільяшенко // Економічний вісник університету : зб. наук. праць учених та аспірантів. – 2012. – Вип. 19/1. – С. 188–192.
3. Ільяшенко, В. А. Возможности заимствования современного опыта налогового регулирования в странах Европейского союза / В. А. Ільяшенко // Экономика и право Казахстана. – 2014. – № 5. – С. 49-51.

References

1. Khandruev, A. A., Chumachenko, A. A., Vetrova, A. V., et al. (2010). *Banks in the post-crisis economy: Russia and international practice (information analysis content)*. Moscow : Association of regional banks of Russia (association "Russia"); "Banks. Finances. Investments" consulting group. p. 137. [in Russian].
2. Іliashenko, V. A. (2012). *Shlyakhy reformuvannya sproshchenoyi systemy opodatkovannya, obliku ta zvitnosti* [Ways of reformation of the simplified taxation system, accounting and reporting]. Economic Newsletter of the University : Collection of Research Papers of Scholars and Post-graduate Students, 19/1, pp. 188–192. [in Ukrainian].
3. Іliashenko, V. A. (2014). *Vozmozhnosti zaimstvovaniya sovremennogo opyta nalogovogo regulirovaniya v stranah Evropejskogo soyuza* [Possibilities of adoption of modern practices of tax regulation in the countries of the European Union]. Economy and Law of Kazakhstan, 5, pp. 49-51. [in Russian].

Надійшла 27.03.2017

Бібліографічний опис для цитування :

Фрич, А. О. Напрями вдосконалення оподаткування фінансового сектору / А. О. Фрич // Науковий вісник Полісся. - № 2 (10). Ч. 2. – С. 127-132.